

Оригиналан научни рад

UDK 314.7(497.6)
Original scientific workДрагица Р. Гатарих
Марко Иванишевић**КОНВЕРГЕНТНЕ И ДИВЕРГЕНТНЕ ДНЕВНЕ МИГРАЦИЈЕ СТА-
НОВНИШТВА ЗМИЈАЊА***

Извод: С обзиром на то да дневне миграције представљају комплексну насеобинско-географску појаву чија заступљеност и развијеност сведочи о многим релевантним својствима у мрежи насеља, у овом раду акценат је стављен на анализу дивергентне и конвергентне дневне просторне мобилности становништва Змијања. У конвергентним (улазним) и дивергентним (излазним) дневним кретањима радника, ученика и студената на релацији домицил – место рада/школовања, и обратно, на основу теренских истраживања, утврђено је да учествује 1 728 становника (922 ученика и студента и 806 радника). Структурни однос дивергентне и конвергентне дневне миграције износи 65,8:34,2%. Добијени резултати, који су прикупљени анкетањем радника, ученика и студената, указују да Змијање спада у лабилан миграциони простор кога карактерише, с изузетком насеља Подбрда, Крупе на Врбасу и Бистрице, мала понуда радних места, неразвијеност трговинско-услугне и просветне функција и иселјавање радно-способног и високошколованог становништва. На ову констатацију упућује и индекс различитости конвергентних и дивергентних дневних миграната према степену стручне спреме, који износи 16,4.

Кључне речи: Змијање, конвергентне и дивергентне дневне миграције, миграциони простор

Abstract: In view of the fact that commuting flows present a complex settlement-geographical phenomenon, whose frequency and development testify about many relevant features of the settlement network, in this paper, the emphasis is placed on the analysis of convergent and divergent daily spatial mobility of the population of Zmijanje. The analysis of convergent (inbound) and divergent (outbound) daily commuting flows of workers, pupils and students between their homes (domicile) and place of work / schools, and vice versa, is based on the field research in which 1,728 inhabitants (922 pupils and students and 806 workers) took part. The structural ratio between divergent and convergent commuting flows is 65.8: 34.2%. The obtained results, which were collected by surveying workers, pupils and students indicate that Zmijanje belongs to the unsteady migration space which is characterized, with the exception of the villages Podbrdo, Krupa on Vrbas and Bistrica, by low employment opportunities, undeveloped commercial and service sectors and educational functions, as well as by the migration of working-age and

* Рад представља резултат истраживања на пројекту 176017, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развој Републике Србије.

university-educated population. The diversity index of convergent and divergent commuters by educational level is 16.4, which supports this conclusion.

Key words: Zmijanje, convergent and divergent commuting flows, migration space

Уводне напомене

Дневне миграције радне снаге, ученика и студената спадају у групу континуираних или сталних дневних миграција. Оне се одвијају на релацији домицил – место рада/школовања, и обратно. Како просторна мобилност становништва представља битно демографско и просторно-функционално обележје, тако је последњих година, пре свега у теорији, методологији и пракси просторног планирања, као и у другим подручјима друштвене праксе, предмет научног интересовања многих аутора (Стаменковић, С., 1989; Стаменковић, Ђ., С., 1996, Лукић, В., 2006; Лукић, В., 2007; Тошић, Д. и Невенић, М., 2007; Стаменковић, Ђ. С. и Гатарић, Р. Д., 2008а; 2008б; 2008в; 2009а; 2009б, Живановић, З., 2012. итд.).

У овом раду је, на основу теренских прикупљања података 2010. године о дневној просторној мобилности становништва, приказан територијални домет конвергентне и дивергентне дневне гравитације радника, ученика и студената, потом неке структурне карактеристике, као и просторно-функционални односи и везе између насеља Змијања на једној страни и Бања Луке, као мезорегионалног центра, и Мркоњић Града, као субрегионалног центра, на другој, који су између осталог утицали на трансформацију руралне средине проучаваног подручја. Змијање је микрорегија која је лоцирана у западном пограничном делу Републике Српске, према Федерацији Босна и Херцеговина. Насеобински систем Змијања, обухвата 47 насеља која су лоцирана у јужном, југозападном и западном делу бањалучке општине, северном и западном делу општине Мркоњић Град, затим северном делу општине Рибник и крајњем југоисточном делу општине Оштра Лука. Међутим, на овом простору као и у целој Републици Српској највеће демографске и територијалне промене десиле су се 90-их година 20. века за време грађанско-верског рата у БиХ, али услед непостојања пописне статистике за тај период немогуће је компаративно сагледати дневну покретљивост становништва пре и после рата, што би свакако имало тотално другачију слику од тренутне која је добијена на основу теренских истраживања.

Конвергентне и дивергентне дневне миграције

У конвергентним (улазним) и дивергентним (излазним) дневним кретањима радника, ученика и студената на релацији домицил – место рада/школовања, и обратно, утврђено је да учествује 1 728 становника (922

ученика и студента и 806 радника). Структурни однос дивергентне и конвергентне дневне миграције износи 65,8:34,2%. Добијени резултати, који су прикупљени анкетањем радника, ученика и студената, указују да Змијање спада у лабилан миграциони простор кога карактерише, с изузетком насеља Подбрда, Крупе на Врбасу и Бистрице, мала понуда радних места, неразвијеност трговинско-услугне и просветне функција и иселјавање радно-способног и високошколованог становништва. На ову констатацију упућује и индекс различитости конвергентних и дивергентних дневних миграната према степену стручне спреме (Лукић, В. и Тошић, Б., 2009), који износи 16,4. Удео радника са високом и вишом стручном спремом у укупном броју дневних миграната знатно је већи код конвергентне него код дивергентне дневне миграције, што указује на ниску и неадекватну образованост становништва Змијања. Основно обележје полне структуре радника дневних миграната је веће учешће мушке популације – (47,4%) у односу на женску (31,5%). Старосну структуру радника дневних миграната карактерише учешће млађих средовечних и старијих средовечних, који чине око 85% просторно мобилне радне снаге. Највећи број радника дневних миграната је са миграционим стажом, који је показатељ трајања статуса дневног мигранта, од 6 до 10 година, који су релативно скоро засновали радни однос, а најмањи удео имају радници дневни мигранти (око 15%), који функцију рада ван домицила обављају више од 16 година, што је последица друштвено-економских промена с почетка 90-их година 20. века, када је велики број производних предузећа и друштвених установа обуставио рад, у потпуности или делимично. Оно што је интересантно од структурних карактеристика дневних миграната је да се њих више од 50% изјаснило да намерава да садашњи домицил замени новим (Бања Лука и Мркоњић Град) у коме стичу економску егзистенцију и образовање.

Табела 1. – Обим дивергентне и конвергентне дневне миграције

Дивергентна дневна миграција		Конвергентна дневна миграција	
Радници	458	Радници	348
Ученици и студенти	679	Ученици и студенти	243
Укупно	1 137	Укупно	591

Дивергентну дневну миграцију карактерише просторна израженост и разгранатост. Територијална дистрибуција 1 137 дневних миграната (радника – 458, или 40,3%, ученика и студената – 679, или 59,7%), врши се из 39 насеља Змијања. Највећи број дневних миграната функцију рада/школовања обавља у гравитационим центрима: Бањалуци, Мркоњић Граду, Бронзаном Мајдану и Стричићима. Од укупног броја миграционо активних насеља, њих 20 дају дневне мигранте Граду Бањалуци и 14 Мркоњић Граду.

Примарна маса дневних миграната – 854, функцију рада обавља и образовање стиче у апсорпционо најизраженијим центрима – Бањалуци и Мркоњић Граду. У примарном центру рада – Бањалуци, запослено је 302 радника (56,9%) и школује се 229 ученика и студената (43,1%), а у секундарном центру – Мркоњић Граду, функцију рада задовољава 105 дневних миграната, а образовање стиче 218 ученика. У знатно мањем обиму просторно најизраженија дивергентна дневна миграција, углавном ученика, су са Стричићима, Бронзаним Мајданом, Ситницом, Бистрицом и Колима. Обим дневних миграција креће се у распону од 116 миграната у Рекавицама, до по 2 мигранта у Хазићима и Горњој Козици. По обиму и територијалној дистрибуцији дивергентне дневне миграције (Стаменковић, Ђ. С. и Бачевић, М., 1992) насеља Змијања поделили смо у четири групе:

- изразито миграционо активна насеља или зона најјачег утицаја (дају појединачно више од 5% укупне дневне миграције),
- миграционо активна насеља или зона средњег утицаја (дају појединачно од 1 до 5% дневне миграције),
- миграционо слабо активна или зона најслабијег утицаја (дају појединачно мање од 1% дневне миграције) и
- миграциона неактивна насеља (без дневних миграната).

У изразито миграционо активна насеља, која се налазе на краћим дистанцама од својих општинских центара и магистралних саобраћајница, спадају Крупа на Врбасу, Рекавице, Кола и Подрашница у којима се број дневних миграната креће од 116 у Крупи на Врбасу до 62 у Подрашници. Укупан број дневних миграната из ових насеља износи 364 радника, ученика и студената или 32,0% укупне дивергентне дневне миграције.

Групи миграционо активних насеља припада 25 насеља: Дујаковци, Павићи, Вилуси, Подбрдо, Горњи Граци, Доњи Граци, Стражице, Чајавица, Горње Ратково, Ситница, Ораховљани, Ступари, Борковићи, Бистрица, Шеховци, Обровац, Доњи Перван, Горњи Перван, Мелина, Густовара, Котор, Голеша, Суботица, Чокори и Кола Доња. Из ових насеља свакодневно, ради обављања функције рада/школовања, путује 709 миграната (62,4% од укупне дивергентне дневне миграције).

Слабо миграционо активним насељима припадају Локвари, Лусићи, Стричићи, Зеленци, Доње Ратково, Хазићи, Горња Козица, Кмећани, Сурјан и Тријебово. Из ових 10 насеља функцију рада/школовања изван домицила обавља 64 мигранта (5,6% укупне дивергентне дневне миграције).

Миграционо неактивна насеља су Дабрац, Дубица, Добрња, Горње Соколово и Доње Соколово.

Конвергентна дневна миграција територијално је слабо изражена, с обзиром да дневна мобилност радне снаге и ученика углавном има локални карактер. Функционално најзначајнија насеља – центри заједнице села (Ситница, Стричићи, Бистрица, Крупа на Врбасу, Кола, Подбрдо и Подра-

шница), добијају 474 дневна мигранта (80,2% од укупне конвергентне дневне миграције). Највећи број радника дневних миграната у ова насеља долазе из Бања Луке и Мркоњић Града ради обављања функције рада у просвети и индустрији Подбрда.

У конвергентној дневној миграцији учествује 591 радник и ученик. Територијална дистрибуција дневних миграната врши се из 41 насеља, а конвергентну дневну миграцију има 16 насеља.

Главну масу дневних миграната који одлазе из Бања Луке, Мркоњић Града, Крмина и Рекавица, добијају насеља: Подбрдо, Стричићи, Ситница, Крупа на Врбасу, Кола, Бистрица, Борковићи и Подрашница. Код осталих насеља конвергентна дневна миграција износи 87 дневних миграната или 14,7% од укупне конвергентне дневне миграције.

Највећу апсорпцију дневних миграната имају насеља Ситница, Стричићи, Бистрица, Крупа на Врбасу, Кола, Подбрдо и Подрашница која дневно добијају 80,2% укупне дневне миграције, а највећу дисперзију имају Рекавице, Крупа на Врбасу, Чађавица, Подрашница, Котор, Кола Доња и Бистрица која дневно дају 485 дневних миграната или 42,7% од укупне дневне миграције.

Закључак

Полазећи од изнетих чињеница и напомена у овом раду истичемо следеће опште одлике дневних миграција становништва Змијања:

– да дивергентна дневна миграција има веома наглашену просторну и демографску израженост и разгранатост,

– да је жаришно деловање мезорегионалног центра – Бања Лука, и субрегионалног – Мркоњић Град, као иницијатора и носилаца просторно-функционалних односа и веза, знатно утицало на трансформацију руралне средине,

– да је конвергентна дневна миграција територијално слабо изражена, услед непостојања јачег центра који би привукао дневне мигранте,

– да Змијање припада лабилном миграционом простору кога карактерише, с изузетком насеља Подбрда, Крупе на Врбасу и Бистрице, која се налазе на крајим географским дистанцама од општинских центара и са повољном саобраћајном доступношћу, мала понуда радних места и

– да насеља која административно припадају општинским центрима Оштра Лука и Рибник, немају дневну инерацију радне снаге, ученика и студената са осталим насељима на територији Змијања.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Лукић, В. (2006). Дневне миграције активног становништва у Србији. *Гласник Српског географског друштва*, 86(1), 141–150.

Лукић, В. (2007). Селективност дневних миграната у Србији према полу. *Гласник Српског географског друштва*, 87(2), 67–77.

- Лукић, В., Тошић, Б. (2009). Ниво квалификованости радника као фактор одвијања дневних миграција у Србији. *Гласник Српског географског друштва*, 89(2), 27–35.
- Зора Живановић, Александар Ђорђевић: О начину дефинисања (граница) функционално урбаних подручја у Србији, пример: Крагујевац. *Демографија*, IX, 147–166.
- Стаменковић, Ђ. С. (1989). *Дневне миграције становништва (радне снаге и школске омладине) према централним насељима у врањском крају*. Посебна издања, књ. 68. Београд: Српско географско друштво
- Стаменковић, Ђ., С. (1996). Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије. *Становништво* (3–4), 43–50.
- Стаменковић, Ђ. С., Гатарић, Р. Д. (2008а). Дневна интеракција (радне снаге, школске деце и омладине) Београда и војвођанских насеља. *Зборник радова*, LVI, 63–72.
- Стаменковић, Ђ. С., Гатарић, Р. Д. (2008б). Конвергентне и дивергентне дневне миграције становништва Београда и околине – просторна дистрибуција по насељима у границама Града Београда. *Демографија*, V, 43–52.
- Стаменковић, Ђ. С., Гатарић, Р. Д. (2008в). Неки просторно-демографски аспекти дневне интеракције Београда и околине. *Гласник Српског географског друштва*, 88(2), 45–50.
- Стаменковић, Ђ. С., Гатарић, Р. Д. (2009а). Београд – унутарградска дневна кретања радне снаге, ученика и студената. *Гласник Српског географског друштва*, 89(2), 65–68.
- Стаменковић, Ђ. С., Гатарић, Р. Д. (2009б). Дневна интеракција радне снаге, ученика и студената Београда и насеља Поморавља. *Зборник радова*, LVII, 87–102.
- Тошић, Д., Невенић, М. (2007). Дневни урбани систем – просторни израз дневне миграције становништва. *Демографија*, IV, 163–176.

Dragica R. Gatarić
Marko Ivanišević

CONVERGENT AND DIVERGENT COMMUTING FLOWS OF THE POPULATION OF ZMIJANJE

Summary

Starting from the previously mentioned facts and notes, in this paper we emphasize the following general characteristics of commuting flows of the population of Zmijanje:

- that the divergent commuting flow has a very pronounced spatial and demographic significance and ramification,
- that the focal influence of meso-regional centre is Banja Luka, and a sub-regional - Mrkonjić Grad, which acted as the initiators and carriers of spatial-functional relationships and connections, significantly influencing the transformation of rural areas,
- that the convergent commuting flow is insufficiently noticeable in territorial terms, due to the lack of a stronger centre that would attract commuters and
- that Zmijanje belongs to an unstable migration area, with the exception of the settlements of Podbrdo, Krupa na Vrbasu and Bistrica, which are located close to municipal centres with good transport accessibility, low employment opportunities and
- that the settlements that belong to the municipal administrative centres Oštra Luka and Ribnik, do not have daily interaction of labor force, pupils and students with other settlements on the territory of Zmijanje.